

ЗМІСТ ТА СТРУКТУРНІ ЕЛЕМЕНТИ ПОНЯТТЯ «МІЖЕТНІЧНА ТОЛЕРАНТНІСТЬ»

Анотація. У статті розглянуто сучасну інтерпретацію понять «толерантність», «міжетнічна толерантність». Авторами уточнено визначення змісту поняття «міжетнічна толерантність» як здатність людини проявляти терпимість до малознайомого способу життя представників інших етнічних спільнот, їх поведінки, почуттів, ідей думок, тощо. Представлено логіку виділення у сфері поняття «міжетнічна толерантність» її основних компонентів, критеріїв та показників. Розкрито системний зв'язок між ними, який визначає особливості структурної організації міжетнічної толерантності.

Ключові слова: міжетнічна толерантність, виховання, компоненти, критерії, показники.

Annotation. Modern interpretation of the concepts of «tolerance» and «ethnic tolerance» are considered in the article. The essence of the concept «interethnic tolerance» as the ability of a person to show tolerance for unfamiliar way of life of representatives of other ethnic communities, their behavior, feelings, ideas and thoughts, and etc. is clarified by the authors. The logic of defining the basic components, criteria and indicators of the concept of «ethnic tolerance» is presented. Systemic relationship between them that determines the characteristics of structural organization of interethnic tolerance is grounded.

The content of the notion «interethnic tolerance» allows us to consider it as the result of successful realization of a person's potential under difficult conditions of polyethnic and polycultural society, the existence of which depends on the optimal forms of interethnic relations and interactions. As we understand society to be ethnical groups of various levels with a tendency to globalization, there is an urgent need to remove any prejudices of any causes (ethnic, race, social) and to preserve and develop interethnic tolerance.

Key words: interethnic tolerance; upbringing; components; criteria; indicators.

Постановка проблеми. На території нашої країни проживають люди різних національностей, яким притаманні різні властивості та особливості духовного культурного життя, різні традиції, звичаї, відмінності світогляду, тощо. Згодом, у наслідок соціальних, політичних, економічних та інших взаємин вони запозичили одне в одного окремі елементи світогляду та культури, які стали в такий спосіб спільними для більшості етнічних груп. Разом із тим, кожна група, переважно, зберегла свою ідентичність. У результаті цих відносин зародилися споконвічні соціальні уявлення про людей залежно від етнічних, світоглядних та інших відмінностей, що призвело до появи різноманітних стереотипів міжетнічної поведінки. Саме тому оволодіння молоддю міжетнічних стосунків є важливим чинником майбутньої ефективної взаємодії в професійній діяльності та побуті, запорукою порозуміння й запобігання небажаних конфліктів [3, с. 16].

Аналіз попередніх досліджень. В останні роки міжетнічна толерантність і її складові стали предметом широкого кола наукових досліджень. Про важливість і складність цієї проблеми свідчать дослідження перспектив етнополітики української держави (В. Євтух, М. Обозов та інші), прав людини в поліетнічному суспільстві (О. Кушніренко, В. Мицик, Д. Шелест та інші), змісту політико-правового стану етнічних спільнот України

(В. Войналович, М. Генік, Т. Горбань, О. Жерноклеєв, Ю. Зінченко, В. Котигоренко та інші), етнополітики (О. Бахмакова, В. Іорданський, В. Комаров, О. Майборода та інші), сприяння утвердженню толерантності у поліетнічному суспільстві (Н. Беліцер, Б. Євтух, І. Кресіна, Т. Пилипенко та інші), виховання культури міжетнічних відносин молоді (Л. Васильєв, З. Гасанов, Г. Назаренко, Н. Олефір та інші).

Різноманітні аспекти виховання міжетнічної толерантності досліджували видатні українські та зарубіжні науковці: психологи (І. Бех, О. Кононко, О. Леонтьєв, А. Маслоу та інші), педагоги (Л. Бернадська, Л. Канішевська, Е. Койкова, О. Матієнко, К. Романюк, А. Сиротенко, Г. Солдатова та інші), соціологи (Г. Бутигін, С. Оксамитна, В. Портянкіна, О. Швачко).

Проте, ще недостатньо уваги було приділено визначенню системної сутності та ролі міжетнічної толерантності в міжетнічних стосунках і систематизації її структурних елементів. Що ми і визначили за **мету нашого дослідження**.

Виклад основного матеріалу. Міжетнічні відносини у державі є вагомим чинником, що впливає на національну безпеку, оскільки вони є необхідним елементом суспільної злагоди, об'єктивною передумовою територіальної цілісності держави, складовою зовнішньополітичної діяльності України.

Оскільки міжетнічні відносини одночасно є процесом і результатом міжкультурної взаємодії, то його успішність залежить від таких факторів, як:

- реально існуюча близькість/віддаленість етнокультурних систем; сприйняття розміру культурної дистанції між представниками тих етногруп, що контактують між собою;
- від етнокультурної компетентності суб'єктів, що взаємодіють між собою;
- від рівня толерантності/інтолерантності, притаманних різним соціальним групам населення поліетнічного регіону [1].

Серед усіх форм толерантності (політичної, економічної, расової, релігійної, культурної), на нашу думку, найбільше значення серед студентства має міжетнічна толерантність. Вона розуміється як здатність людини проявляти терпіння до малознайомого способу життя представників інших етнічних спільнот, їх поведінки, національних традицій, звичаїв, почуттів, ідей, думок, вірувань і т.п. зовні етнічна толерантність відображається у витримці, самовладанні, здатності особистості тривало виносити незвичні впливи чужої культури без зниження її адаптивних можливостей. Етнічна толерантність проявляється в різних критичних ситуаціях міжособистісного та внутрішньо особистісного вибору, супроводжується психологічною напруженістю. Вона має ступінь виразності залежно від наявності у людини досвіду спілкування з представниками тієї чи іншої етнічної спільноти [2].

Дослідження понять «толерантність» та «етнічна толерантність» дозволяє зробити висновок про те, що ці терміни мають низку загальних і різних характеристик. Специфіка поняття «етнічна толерантність» полягає в тому, що, по-перше, вона розуміється як вид толерантності, в основі якого — прийняття «іншого», обумовленого приналежністю до іншої етнічної групи. По-друге, толерантність може розглядатись як риса особистості, яка характеризує спектр особистісних проявів, тоді як етнічна толерантність розуміється як комплекс установок по відношенню до іншої етнічної групи. Толерантність — у загальному значенні, ослаблення чи відсутність можливості реакції на який-небудь несприятливий фактор у результаті зниження чутливості до його впливу. На індивідуальному рівні — це здатність сприймати без агресії думки, які відрізняються від власних, а також, — особливості поведінки та способу життя інших.

З огляду на вищезазначене, толерантність як особистісна риса є більш стабільною характеристикою, а етнічна толерантність (інтолерантність) обумовлена як внутрішніми, так і зовнішніми факторами і легше піддається зміні [4].

У контексті нашого дослідження особливо важливим є уточнення сутності поняття «міжетнічна толерантність». Ми спираємося на твердження В. Євтуха, що толерантність міжетнічна (від латин. *tolerare* — терпіти) — це терпиме ставлення представників однієї етнічної спільноти до представників іншої спільноти, до відмінних культурницьких традицій, готовності до позитивної взаємодії з носіями різноманітних етнічностей. Поява й функціонування поняття «міжетнічна толерантність» пов'язана з поліетнічним, полікультурним довкіллям, структуризація якого визначається наявністю різноманітних етнокультурних спільнот та політикою владних органів щодо цього феномена. Парасольковим терміном й поняттям, від яких походить «міжетнічна толерантність», безумовно, виступає багатогранне поняття «толерантність» [6, с. 304].

Визначення міжетнічної толерантності дає С. Шеколдіна. З одного боку, міжетнічна толерантність, на її думку, є терпимістю до всього іншого, яка проявляється в конфліктних ситуаціях взаємодії з представниками інших етносів. З іншого — це уміння враховувати «презумпцію національної невинності», тобто вміння виносити судження про конкретних людей, не ґрунтуючись на сформованих етнічних стереотипах [9, с. 36-37].

У свою чергу О. Кихтюк зазначає, що етнічно-толерантна особистість має сукупність пізнавальних, емоційних і мотиваційних властивостей, що формується і розвивається у сприятливому соціальному середовищі і забезпечує толерантне ставлення, толерантну міжособистісну і комунікативну взаємодію з представниками інших етнічних груп [7, с. 14].

Поза всяким сумнівом, стійкі установки на толерантність відкривають перспективи для утвердження такого феномена, як міжетнічна солідарність, котра за певних обставин попри усі політичні настрої, або ж і політичні доктрини, може відіграти вирішальну роль у консолідації українського суспільства як на рівні національних меншин

(скажімо, міжетнічні об'єднання громадських організацій меншин), так і у більш широкому контексті.

Досліджуючи педагогічні умови виховання міжетнічної толерантності дітей старшого дошкільного віку, К. Романюк визначає міжетнічну толерантність як особистісну якість, яка передбачає розуміння і сприйняття іншої культури, позитивне ставлення до відмінностей, виявляється у доброзичливому ставленні до представників інших культур, бажанні взаємодіяти з ними [8].

Вивчення дефініцій складових поняття «міжетнічна толерантність» з точки зору різних наукових напрямів дозволяє відзначити його багатоаспектність, складність і дає підстави вважати, що міжетнічна толерантність — це особистісне утворення, одна із важливих результатів розвитку індивіда, що визначає його спрямованість і специфіку самореалізації в суспільстві.

Це поняття є узагальненням соціального досвіду особистості, що формує її етнічну самосвідомість і етнічну ідентифікацію.

Міжетнічна толерантність передбачає взаєморозуміння між етнічними спільнотами, спонукає до сприйняття етнічної різноманітності цінностей, проявляється у налагодженні активної взаємодії з носіями різних етнічностей на засадах визнання прав і свобод людини.

Аналіз наукових робіт дозволив нам зробити висновок, що міжетнічна толерантність — складне інтегративне особистісне утворення, що характеризується здатністю людини з повагою ставитися до ціннісних поглядів, інтересів, суджень, вірувань людей інших національностей, прагненням зрозуміти та досягнути конструктивної взаємної злагоди без зовнішнього підкріплення (тиску, насильства) і виявляється в емоційно-ціннісному ставленні особи до людей інших національностей, навколишнього середовища, самої себе; умінні вступати в діяльнісний контакт, взаємодіяти з представниками інших етнічних груп. Міжетнічна толерантність визначається сформованими в особистості установками, звичками, світоглядом; підлягає цілеспрямованому вихованню й самовихованню.

У межах різноманітних підходів до визначення поняття «міжетнічна толерантність» можна виділити певні загальні риси, що характеризують у її структурі такі компоненти:

- Когнітивний компонент дає науково-освітню основу, забезпечує обізнаність вихованця в питаннях щодо високих філософських понять. Цей компонент поняття міжетнічної толерантності виділяється на основі пізнавального критерію — знань про сутність основних складових міжетнічної толерантності.

Показниками цього критерію є: сукупність уявлень та знань про етнічні групи різного рівня, про їхні особливості та принципи відмінності від інших людських спільнот; знання та розуміння студента власної етнічної належності, знання своїх прав і обов'язків; уявлення про можливості саморозвитку та становлення свідомості і самосвідомості; здатність до діалогу та діалогічного мислення, у процесі реалізації яких здійснюється безпосередній особистісний контакт, розширюються можливості уявлень та набуття знань.

- Емоційно-ціннісний компонент характеризується в своєму змісті мотивацією необхідності шанобливих стосунків, соціальної відповідальності, подолання негативних стереотипів та відмови від упереджень і визначається критерієм ціннісної настанови на потенційно культурну та толерантну людину — найвищу цінність світу. Ціннісний підхід, адекватність оцінювання різних проявів особливостей інших етнічних груп, здатність здійснювати порівняльний аналіз індивідуальних та загальнолюдських цінностей, уміння розуміти вагомість останніх свідчать про рівень досягнення успіху студента у забезпеченні толерантності міжетнічних стосунків.

Показниками критерію є: суб'єктивні параметри особистості, яка залежно від свого психічного складу, динаміки нервових процесів, емоційної реакції на «знаковість» та прояву індивідуальних якостей, уподобань, настрою, характеру міжетнічних стосунків оцінює себе, інших та ситуацію в тій або іншій мірі адекватності; моральна вихованість студента — доброзичливість, ввічливість, терплячість, емпатія та відчуття партнера, адекватне уявлення про внутрішній світ та переживання іншої людини.

- Поведінково-діяльнісний компонент відображає вже реалізоване та усвідомлене вміння керувати своїми вчинками та діяльністю, здатність до гуманної взаємодії з іншими людьми на основі знаходження відповідних засобів спілкування та розуміння особливостей їхнього «внутрішнього світу».

Критеріями стосовно цього компонента є уміння аналізувати причини, визначати можливі наслідки та вирішувати конфліктні ситуації на основі толерантної поведінки та організації відповідної діяльності. Показниками є: прояви толерантності, правильне оцінювання рівня досягнення толерантності міжетнічних стосунків у різних ситуаціях; усвідомлений прояв неупередженості, слідування не тільки за своїми конкретними вчинками та зовнішніми реакціями поведінки, а також — за словами, інтонацією та виразом обличчя; дивергентність, гнучкість, критичність мислення та мобільність, автономність і динамічність поведінки; стійкість та емоційна стабільність, які надають особистості можливості у будь-яких умовах зберігати і, якщо стає потрібним, мирно відстоювати свої позиції; соціальна активність, адаптованість та соціальний оптимізм, які є запорукою та втіленням соціальної відповідальності; глибокий аналіз ситуації, упевненість в адекватності своїх уявлень, оцінок та вибору реакцій поведінки і практичних дій [3, с. 7-8].

Отже, як висновок, хотіли би зазначити, що міжетнічна толерантність — це здатність людини проявляти терпимість до малознайомого способу життя представників інших етнічних спільнот, їх поведінки, почуттів, ідей думок, тощо. Це повага і розуміння до людей, що живуть поруч.

Як писав Олександр Довженко: «... людина повинна бути Людиною...». Цей вислів пояснюється тим, що кожен

з нас повинен задуматись над своїм відношенням до інших, уміти правильно підтримати один одного, цінувати людей, прислухатись до інших думок та поглядів.

Література:

1. Асмолов А.Г. Толерантность: от утопии к реальности / А.Г. Асмолов // На пути к толерантному сознанию / Отв. ред. А.Г. Асмолов. – М. : Смысл, 2000. – С. 4-7.
2. Ахундзаде З.Ф. Толерантность как отношение к окружающей действительности. // Проблемы молодежи глазами студентов: Материалы Международной студенческой научно-практической конференции. В 2х т. Т.2 /З.Ф. Ахундзаде. – Тула: узд-во Тул. Гос. Педю ун-та им. Л.И.Толстого, 2007. – 129 с.
3. Бернадська Л.В. Виховання толерантності в учнів 5-7 класів шкіл-інтернатів у позаурочній діяльності: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07 / Л.В. Бернадська; Ін-т пробл. виховання АПН України. – К., 2009. – 20 с. – укр.
4. Бондырева С.К. Толерантность. Введение в проблему / Бондырева С.К., Колесов Д.В. – Москва-Воронеж, 2003. – 273 с.
5. Грива О.А. Соціально-педагогічні основи формування толерантності у дітей і молоді в умовах полікультурного середовища. – К.,2005. – 228 с., с.143.
6. Євтух В. Б. Етнічність : енциклопедичний довідник / В. Б. Євтух. – К. : ФЕНІКС, 2012. – 396 с.
7. Кихтюк О. В. Психологічні особливості формування етнічної толерантності у студентської молоді : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психолог. наук. : спец.19.00.07 «Педагогіка та вікова психологія» / Оксана Василівна Кихтюк. – Луцьк, 2010. – 20 с.
8. Романюк К. О. Педагогічні умови виховання міжетнічної толерантності дітей старшого дошкільного віку : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.08 «Дошкільна педагогіка» / К. О. Романюк. – Одеса, 2014. – 21 с.
9. Щеколдина С. Д. Тренинг толерантности / С. Д. Щеколдина. - М.: Ось-89, 2004. – 80 с.